

УДК 316.628:004.8:37.01

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v053.2025.26>**Н. О. Нікон**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0827-0895>*кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
Національного університету «Одеська політехніка»***Ю. В. Тодорцева**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4708-581X>*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
Національного університету «Одеська політехніка»*

РИЗИКИ СПОЖИВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві стрімкий розвиток нейромереживних технологій, пов'язаний із швидким генеруванням інформації призвів до активного їх споживання. За останні чотири роки ці технології впровадилися у наше життя, змінивши його. Використання генераторів інформації – це зручно, легко та швидко, наразі коли в нас є якесь завдання чи запитання ми використовуємо дані інструменти й одразу отримуємо відповідь. Відповідно, починається пошук все більшої кількості інструментів, які полегшують життя. Такі генератори інформації або як їх ще називають «штучний інтелект» (ШІ) зайняли значне місце та почали відігравати важливу роль у різних сферах, включаючи освіту.

Спираючись на концепцію суспільства споживання (Ж. Бодріяр), розглянемо ризики використання ШІ в освітньому процесі. Дана концепція наголошує на тенденції перетворення людей на активних споживачів [1], відповідно суб'єктів освіти на споживачів інформації та освітніх послуг. Використання ШІ в освітньому процесі може створювати формування симулякрів – зовнішніх форм освіти, які лише імітують справжнє навчання, розуміння та пізнання. Зокрема, це може проявлятися у вигляді поверхневого засвоєння знань, ілюзії об'єктивної оцінки, підміни живої педагогічної взаємодії алгоритмами, стимулювання зовнішньої мотивації, замість формування глибинної зацікавленості та внутрішньої потреби у навчанні. Також, ШІ створює ризики редукції, де освіта може перетворитися на симуляцію, що виглядають реалістичними, але є лише віртуальними конструкціями, і не завжди відповідають реальним потребам навчального процесу. Такий процес здатен підмінити глибокий освітній досвід штучно сконструйованими образами, що не ведуть до справжнього інтелектуального та особистісного розвитку.

Отже, розгляд ризиків, пов'язаних із впровадженням ШІ в освіту, допомагає глибше зрозуміти трансформацію освітнього середовища в умовах культури споживання, де знання може втрачати свою цінність, поступаючись симульованим формам ефективності, доступності та зручності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження впливу технологій ШІ на освітній процес активно розвивається у світовій та вітчизняній науці. Сучасні науковці аналізують потенціал ШІ у сфері освіти, вивчають його переваги, недоліки та етичні виклики, а також пропонують моделі інтеграції цих технологій у навчальний процес. Серед зарубіжних дослідників виокремимо Е. Морана, Б. Вілкінсона [2], К. Уестфолла [3], К. Хаймел [4], Е. Долан [5] тощо. Вітчизняні науковці також досліджують проблематику ШІ в освіті – А. Андрушук, О. Малюга [6], І. М. Дудик [7], Л. Ілійчук [8] та інші.

Розглянемо більш детально на чому акцентують свою увагу вказані вчені. Е. Моран та Б. Вілкінсон, висловлюють занепокоєння щодо впливу ШІ на розвиток критичного мислення у здобувачів. Вони зазначають, що зростаюча залежність від ШІ, особливо при написанні есе, призводить до зниження здатності здобувачів самостійно аналізувати та формулювати думки. Традиційні джерела знань, такі як книги та академічні статті, поступаються місцем швидким пошукам у Google та використанню ШІ, що може сприяти поверхневому засвоєнню інформації та зниженню якості освіти [2]. Негативний вплив ШІ на когнітивні навички людини досліджує К. Уестфолл. Зокрема, в його роботах йдеться про те, що покладання на ШІ у повсякденних завданнях може призвести до зниження здатності до самостійного мислення, прийняття рішень та вирішення проблем. К. Уестфолл підкреслює, що хоча ШІ може підвищити продуктивність, його надмірне використання може спричинити «когнітивну

атрофію», коли люди втрачають навички, які раніше були необхідними для виконання завдань без технологічної підтримки [3]. А. Андрушук, О. Малюга підкреслюють необхідність переосмислення підходів до навчання, наголошують на важливості формування етичних та громадянських компетенцій у здобувачів, звертають увагу на потенційні ризики, пов'язані з використанням ІІІ, такі як порушення академічної доброчесності та необхідність встановлення чітких правил або, принаймні, започаткування активної дискусії щодо етичного використання ІІІ в освіті [6]. І. М. Дудик акцентує увагу на трансформації освіти під впливом штучного інтелекту, зокрема на його потенціалі для персоналізації навчання, автоматизації процесів, покращення доступу до знань і підвищення ефективності викладацької діяльності. Водночас висвітлюються і виклики, пов'язані з конфіденційністю, залежністю від технологій та можливим зниженням креативності здобувачів. І. М. Дудик наголошує на необхідності обдуманого, збалансованого використання ІІІ як доповнення до традиційного навчання [7]. У дослідженні Л. Ілійчука увага зосереджена на аналізі сучасних тенденцій розвитку ІІІ в освіті, його впливі на якість освітніх послуг, а також на окресленні можливостей та напрямів його застосування. Він підкреслює переваги ІІІ у створенні персоналізованого, адаптивного освітнього середовища, водночас акцентуючи на викликах і ризиках, пов'язаних із його імплементацією [8].

Активне дослідження ІІІ в освітньому процесі, акцентує на актуальності проблематики, проте різні аспекти ризиків споживання ІІІ в освіті залишаються відкритими для розвідок. Таким чином, *проблемна ситуація* полягає в існуванні протиріччя між потенціалом ІІІ як інструменту підвищення ефективності освітнього процесу та ризиком формування симулякрів та редукції освіти, де немає місця розвитку особистості, критичного мислення і сенсотворення.

Метою статті є визначення ризиків та переваг споживання ІІІ в освітньому процесі за оцінками здобувачів ЗВО.

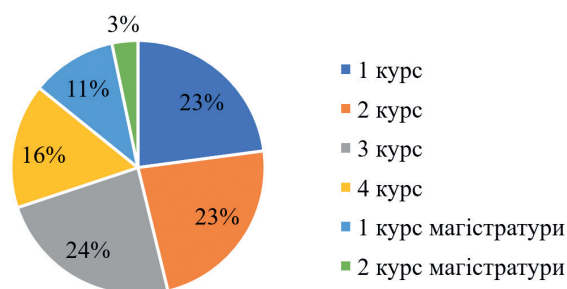

Рис. 1. Розподіл здобувачів за курсами навчання (%)

Методи дослідження. Емпіричну базу дослідження сформовано на основі онлайн-опитування, проведеного серед здобувачів вищої освіти Національного університету «Одеська політехніка» (рівні бакалаврату та магістратури). Загальний обсяг вибірки склав 245 респондентів, що становить репрезентативну частку від генеральної сукупності (N=6618) [9]. При зазначеному обсязі вибірки максимальна статистична похибка становить $\pm 5\%$, що дозволяє здійснювати узагальнення результатів на рівні всієї сукупності. Обробка та аналіз зібраних даних здійснювались із використанням програмного забезпечення SPSS.

Виклад основного матеріалу. Для більш логічного викладу результатів дослідження вибірка була розподілена на групи за курсами навчання здобувачів, так із 245 осіб (100%) здобувачів першого курсу – 56 осіб (22,9%), другого курсу – 57 осіб (23,3%), третього курсу – 58 осіб (23,7%), четвертого курсу – 39 осіб (15,9%), серед здобувачів магістратури першого курсу – 27 осіб (11,0%), другого курсу магістратури – 8 осіб (3,3%).

Всі опитані здобувачі (100%) визначають, що споживають в освітньому процесі технології ІІІ, таке споживання має системний характер, тож прослідкуємо частоту їх споживання.

Представлені дані демонструють певну тенденцію щодо споживання технологій ІІІ і вони повністю інтегровані в освітній процес. Найчастіше ІІІ споживають здобувачі молодших курсів (1 та 2 курсу) особливо у щоденному та щотижневому

Таблиця 1

Частота споживання технологій ІІІ в освітньому процесі відповідно до курсу навчання (%)

	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	1 курс маг.	2 курс маг.
Кожен день	4,1	6,9	4,1	5,7	3,7	1,2
Раз на тиждень	3,3	2,4	3,3	2,0	3,7	0,0
Декілька разів на тиждень	9,8	7,8	7,3	5,3	2,0	0,4
Декілька разів на місяць	2,4	4,1	6,1	1,6	0,0	0,4
Менше разу на місяць	3,3	2,0	2,9	1,2	1,6	1,2
Ніколи	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Всього:	22,9	23,3	23,7	15,9	11,0	3,3

Джерело: складено авторами статті.

форматах, що пов'язано з сучасними програмами навчання, активним споживанням технологій у навчальному процесі та цікавістю до нових інструментів. Здобувачі бакалаврату (1–4 курс) споживають ІІІ частіше у порівнянні з магістрантами, це свідчить про меншу залежність від технологій та про специфіку навчального процесу на даному етапі.

Аналіз ставлення здобувачів до споживання технологій ІІІ в освітньому процесі свідчить про позитивне ставлення та їх корисність в освітньому процесі, негативне ставлення майже відсутнє, що є свідченням високої довіри до технологій ІІІ та їх значущість. Розподіл відповідей здобувачів демонструє наступну тенденцію.

Відповідно до результатів, підтверджено загальну тенденцію позитивного ставлення до ІІІ, що підкреслює його корисність у навчанні (за оцінками здобувачів). Найбільш позитивно до даних технологій ставляться здобувачі 3 курсу (18%), а найменш позитивно здобувачі 2 курсу магістерського рівня (2,4%). Магістри ставляться до ІІІ більш критично, з певними сумнівами – негативних оцінок 0,4%, через певні сумніви, але це не свідчить про повну відмову від споживання ІІІ.

За власним досвідом здобувачі визначили ті випадки в освітньому процесі, в яких споживання технологій ІІІ вважають найбільш корисним, серед них зазначено спрощення виконання рутинних завдань – 71,7%; структуризація інформації – 63,0%; пошук інформації – 78,3%; аналіз даних – 51,3%; допомога в науковій діяльності – 33,8%; складання індивідуальних навчальних планів здобувачів – 21,7%; технології ІІІ не мають користі в освітньому процесі – 0,8%.

Отже, найбільш корисними функціями ІІІ є пошук та структуризація інформації, автоматизація рутинних завдань та аналіз даних, менш популярними, однак значущими, визначено допомогу в науковій діяльності та складання індивідуальних навчальних планів.

Більшість здобувачів (87,0%) знайомі із етичними принципами запозичення авторських розробок та нормами академічної доброчесності, також 62,4% визнають, що впровадження технологій ІІІ в освітній процес може спричинити етичні проблеми або порушення інтелектуальної власності, водночас, 37,6% здобувачів не бачать таких ризиків.

Аналізуючи отримані дані виявлено, що думки здобувачів різних курсів навчання щодо можливих етичних проблем і ризиків порушення інтелектуальної власності при споживанні ІІІ в освітньому процесі розділилися. Більшість здобувачів вважають це значною загрозою.

Найвищий рівень занепокоєності у безпечності споживання ІІІ в освітньому процесі спостерігається у здобувачів 3 курсу (15,9%). Здобувачі старших курсів мають нижчий показник стурбованості, що свідчить про більшу обізнаність щодо ризиків, про більше розуміння принципів академічної доброчесності або про меншу залежність від ІІІ у навчанні. Здобувачі першого курсу (9,8%) і другого курсу (8,6%) вважають, що споживання ІІІ не спричиняє етичних проблем, це вказує на їх менш критичне ставлення до технологій та про недостатню обізнаність про потенційні ризики. При цьому спостерігається збільшення усвідомлення можливих ризиків і частка здобувачів, що не бачать загроз споживання ІІІ зменшується з кожним роком навчання.

Таблиця 2

Ставлення здобувачів до споживання технологій ІІІ в освітньому процесі та їх користь (%)

	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	1 курс маг.	2 курс маг.
Позитивно	6,5	7,8	9,0	7,4	5,7	0,8
Скоріше позитивно	10,2	9,0	9,0	5,3	4,5	1,6
Нейтрально	4,1	5,7	4,1	1,6	0,4	0,0
Скоріше негативно	2,1	0,8	1,6	0,8	0,0	0,4
Негативно	0,0	0,0	0,0	0,8	0,4	0,4
Всього:	22,9	23,3	23,7	15,9	11,0	3,2

Джерело: складено авторами статті.

Таблиця 3

Оцінка етичних проблем та порушень інтелектуальної власності при споживанні технологій ІІІ в освітньому процесі (%)

	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	1 курс маг.	2 курс маг.
Споживання технологій ІІІ в освітньому процесі може спричинити етичні проблеми та порушення інтелектуальної власності	13,1	14,7	15,9	10,2	6,5	2,0
Споживання технологій ІІІ в освітньому процесі НЕ може спричинити етичні проблеми та порушення інтелектуальної власності	9,8	8,6	7,8	5,7	4,5	1,2
Всього:	22,9	23,3	23,7	15,9	11,0	3,3

Джерело: складено авторами статті.

Із все більшою популяризацією технологій ІІІ, за оцінками здобувачів, позитивно змінюється й ефективність навчання, так вважає 70,6%. Більш детально результати представлені на рис. 2.

Результати дослідження свідчать, що найбільше покращення ефективності навчання відчують здобувачі першого (18,4%) та другого (18,0%) курсів бакалаврського рівня. Здобувачі третього курсу також визначили позитивний вплив (17,6%). Старші курси значно рідше вказують на покращення ефективності, вони майже не помічають вплив ІІІ, помітна тенденція, чим вищий курс навчання, тим менше помічають зміну ефективності навчання.

Більшість здобувачів (56,3%) зазначили, що їх бажання до навчання із появою технологій ІІІ змінилося. Так, відчують значне підвищення бажання навчатися – 17,9%; бажання навчатися скоріше підвищилося у 27,4%; не змінилось у 43,7%; бажання навчатися скоріше зменшилося – 10,6%; бажання навчатися зовсім зникло у 0,4%. Тобто, поява технологій ІІІ позитивно вплинула на мотивацію до навчання у більшості здобувачів, однак лише десята частка (10,6%) відчують зниження бажання навчатися.

Міркування здобувачів про наслідки, до яких може призводити споживання технологій ІІІ в освітньому процесі, свідчать про зниження критичного мислення – 43,9%; втрату навичок самостійного обдумування – 50,0%; зниження навичок запам'ятовування – 33,9%; залежність від технологій ІІІ – 50,6%; збільшення кількості помилок у відповідях – 30,0%; створення нерівності через втручання ІІІ – 24,8%; підвищення ризику втрати робочих місць – 25,7%; зниження конфіденційності та безпеки даних – 20,0%; не помітили 17,4% здобувачів. Отже, отримані дані вказують на те, що здобувачі освіти усвідомлюють як потенційні ризики, так і переваги споживання ІІІ, зосереджуючись на впливі на когнітивні навички, залежності від технологій та соціальних аспектах.

Підсумовуючи зазначимо, на сьогодні технології ІІІ активно впроваджуються в освітній процес, передусім завдяки їх споживанню здобувачами при чому на постійній основі. Здобувачі оцінюють застосування ІІІ здебільшого позитивно (70,6%), відзначаючи його користь у виконанні рутинних завдань, пошуку інформації, аналізу даних та підтримки наукової діяльності.

Проте, споживання технологій ІІІ в освіті не позбавлене ризиків, здобувачі звертають увагу на можливі етичні проблеми та порушення інтелектуальної власності, але більшість не вважає ці аспекти критичними. Основні занепокоєння стосуються когнітивного впливу технологій ІІІ

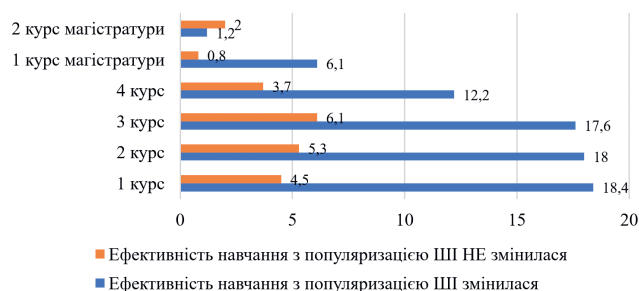

Рис. 2. Вплив технологій ІІІ на ефективність навчання за оцінками здобувачів (%)

та зростання залежності від них, також присутні упередження та побоювання щодо соціальних та економічних наслідків, таких як збільшення освітньої нерівності (24,%) та втрати робочих місць (25,7%). Рівнозначний розподіл відповідей опитаних спостерігається щодо конфіденційності та безпеки даних, що свідчить про індивідуальний підхід до споживання технологій.

Стосовно впливу ІІІ на ефективність навчання, то більше половини (56,3%) здобувачів відзначають його покращення, однак зазначають необхідність раціонального підходу до споживання ІІІ. Також наведені дані демонструють збільшення впливу та залежності від технологій ІІІ у здобувачів молодших курсів, які ще не в повній мірі усвідомлюють потенційні ризики споживання ІІІ в освітньому процесі, зловживаючи ними.

Висновки. Аналізуючи споживання технологій ІІІ в освітньому процесі на основі оцінок здобувачів ЗВО, було виявлено і підтверджено наступні переваги та ризики. Перевагами визначено оптимізацію навчального процесу, яка включає в себе автоматизацію рутинних завдань, швидкий пошук інформації, структурування даних, допомогу в аналізі інформації, підтримку наукової діяльності, розробку індивідуальних навчальних планів здобувачів, а також покращення навчальної мотивації, що виражається в зростанні бажання навчатися, оцінювання ІІІ, як корисного інструменту для підвищення ефективності навчання. Серед виявлених *ризиків* споживання технологій ІІІ здобувачі зазначають негативний когнітивний вплив (зниження критичного мислення, втрата навичок самостійного мислення, залежність від ІІІ, зниження навичок запам'ятовування), соціальні та етичні ризики (можливе порушення інтелектуальної власності, освітня нерівність через нерівний доступ до технологій, зростання кількості помилок у відповідях через сліпу довіру до ІІІ) та економічні загрози (підвищення ризику втрати робочих місць через автоматизацію, зниження конфіденційності та безпеки персональних даних).

Отже, для ефективного впровадження технологій ШІ в освіту необхідно зберігати баланс між його перевагами та ризиками, створюючи умови для розвитку критичного мислення, зменшення залежності від технологій та захисту інтелектуальної власності. Збалансований підхід максимального споживання технологій ШІ в освітньому процесі та зменшення потенційних ризиків має включати освітні, етичні, технологічні та нормативні рішення. Таким чином, перспективою подальших досліджень можуть стати дослідження щодо адаптації освітньої системи до нових технологічних викликів, а також створення ефективного та безпечного середовища для навчання.

Література

1. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / Пер. з фр. В. Ховхун. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Jean_Baudrillard/Symuliakry_i_symuliatsiia.pdf (дата звернення: 11.03.2025)
2. Moran A., Wilkinson B. Students' use of AI spells death knell for critical thinking. *The Guardian*. 2025. 2 Mar. URL: <https://www.theguardian.com/technology/2025/mar/02/students-use-of-ai-spells-death-knell-for-critical-thinking> (дата звернення: 23.04.2025)
3. Westfall C. The Dark Side Of AI: Tracking The Decline Of Human Cognitive Skills. *Forbes*. 2024. Dec 18. URL: <https://www.forbes.com/sites/chriswestfall/2024/12/18/the-dark-side-of-ai-tracking-the-decline-of-human-cognitive-skills/> (дата звернення: 10.04.2025)
4. Hymel C. Are we getting dumber? How AI affects critical thinking. *Fortune*. 2025. March 20. URL: <https://fortune.com/2025/03/20/ai-affects-critical-thinking/> (дата звернення: 04.04.2025)
5. Dolan E. W. AI tools may weaken critical thinking skills by encouraging cognitive offloading, study suggests. *PsyPost*. 2025. March 21. URL: <https://www.psypost.org/ai-tools-may-weaken-critical-thinking-skills-by-encouraging-cognitive-offloading-study-suggests/> (дата звернення: 04.04.2025)
6. Андрощук А.Г., Малюга О.С. Використання штучного інтелекту у вищій освіті: стан і тенденції. *International Science Journal of Education and Linguistics*. 2024. Vol. 3. № 2. Pp. 27–35. URL: https://www.researchgate.net/publication/379491231_Vikoristanna_stucnogo_intelektu_u_visij_osviti_stan_i_tendencii (дата звернення: 11.03.2025)
7. Дудик І. М. Переваги та недоліки використання штучного інтелекту в закладах вищої освіти. *Штучний інтелект у вищій освіті: ризики та перспективи інтеграції: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації*, 1 липня – 11 серпня 2024 року. – Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 89–91.
8. Ілійчук Л. Вплив штучного інтелекту на якість освіти: можливості, виклики та загрози. *Науково-педагогічні студії*. 2024. Вип. 8. С. 232–248. URL: <https://dnrb.gov.ua/ojs/npstudies/article/view/144> (дата звернення: 11.02.2025)
9. Фактична кількість осіб, які навчаються в університеті. Довідка про університет НУОП. URL: <https://op.edu.ua/about/reference> (дата звернення: 05.06.2024)

Анотація

Нікон Н. О., Тодорцева Ю. В. Ризики споживання штучного інтелекту в освітньому процесі. – Стаття.

Активний розвиток нейромережових технологій, зокрема «штучного інтелекту» (ШІ) призвів до трансформувannya усіх сфер людської діяльності, включаючи освіту. ШІ дедалі активніше впроваджується в освітній процес, виступаючи інструментом, що здатен оптимізувати навчання, виконання завдань, він забезпечує швидкий доступ до інформації. Проте його застосування супроводжується ризиками та викликами. Все частіше звучить занепокоєння щодо впливу ШІ на якість освіти, розвиток критичного мислення, самостійності здобувачів освіти, а також на дотримання принципів академічної доброчесності.

У статті досліджено ризики та переваги використання ШІ в освітньому процесі на основі концепції суспільства споживання. В умовах інформаційного перенасичення та культури споживання постають ризики перетворення освіти на симулякри та ризики редукції і тоді знання втрачає цінність, поступаючись зручності, доступності та швидкості.

На основі емпіричного дослідження серед здобувачів вищої освіти встановлено, що споживчі практики відносно використання технологій ШІ в освітньому процесі притаманні абсолютно всім здобувачам і мають системний характер. Проведено аналіз частоти та форм споживання технологій ШІ, що підтверджує його повну інтеграцію в освіту, також проаналізовано ставлення здобувачів до використання ШІ в навчанні. Встановлено, що здобувачі здебільшого позитивно оцінюють вплив ШІ на ефективність навчання, проте усвідомлюють потенційні ризики: когнітивне виснаження, порушення академічної доброчесності, втрату самостійності мислення та соціальну ізоляцію.

За результатами дослідження в статті пропонуються освітні, етичні, технологічні та нормативні рішення щодо безпечної інтеграції ШІ в освіту. Підкреслено важливість розвитку критичного мислення, цифрової грамотності та відповідального ставлення до використання ШІ. Дослідження актуалізує необхідність балансу між технологічними можливостями та збереженням цінностей освіти.

Ключові слова: суспільство споживання, штучний інтелект (ШІ), технології штучного інтелекту, освітній процес, ризики, симулякри, симуляції, редукція, академічна доброчесність, етичні принципи.

Summary

Nikon N. O., Todortseva Yu. V. Risks of using artificial intelligence in the educational process. – Article.

The active development of neural network technologies, in particular artificial intelligence (AI), has led to the transformation of all areas of human activity, including education. AI is increasingly being introduced into the educational process as a tool that can optimize

learning, task completion, and provide quick access to information. However, its use is accompanied by risks and challenges. There are increasing concerns about the impact of AI on the quality of education, the development of critical thinking, the independence of students, and compliance with the principles of academic integrity.

The article examines the risks and benefits of using AI in the educational process based on the concept of the consumer society. In the context of information overload and consumer culture, there are risks of turning education into a simulacrum and risks of reduction, and then knowledge loses value, giving way to convenience, accessibility, and speed.

On the basis of an empirical study among higher education students, it is established that consumer practices regarding the use of AI technologies in the educational process are inherent in absolutely all students and are systemic in nature. The frequency and forms of consumption of AI technologies are analyzed, which

confirms its full integration into education, and the attitudes of students towards the use of AI in education are analyzed. It was found that students mostly positively assess the impact of AI on learning efficiency, but are aware of potential risks: cognitive exhaustion, violation of academic integrity, loss of independent thinking, and social isolation.

Based on the results of the study, the article proposes educational, ethical, technological, and regulatory solutions for the safe integration of AI into education. The importance of developing critical thinking, digital literacy, and a responsible attitude to the use of AI is emphasized. The study highlights the need for a balance between technological capabilities and preserving the values of education.

Key words: consumer society, artificial intelligence (AI), artificial intelligence technologies, educational process, risks, simulacra, simulations, reduction, academic integrity, ethical principles.